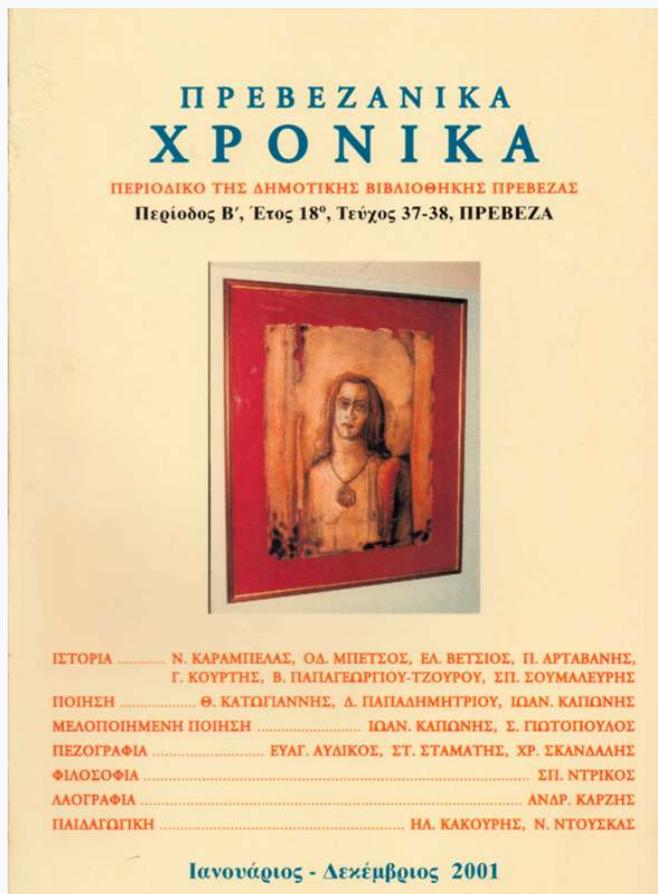

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 37-38 (2001)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 37-38 (2001)

Χρήστος Σπ. Καραμουστάκης Φαρμακοποιός
(1884-1977)

Σπύρος Α. Σουμαλεύρης

doi: [10.12681/prch.29211](https://doi.org/10.12681/prch.29211)

Copyright © 2022, Σπύρος Α. Σουμαλεύρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σουμαλεύρης Σ. Α. (2022). Χρήστος Σπ. Καραμουστάκης Φαρμακοποιός (1884-1977). *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (37-38), 93-130. <https://doi.org/10.12681/prch.29211>

Χρήστος Σπ. Καραμουστάκης
Φαρμακοποιός
(1884-1977)

Επιμέλεια - Παρουσίαση
ΣΠΥΡΟΣ ΑΛΕΞ. ΣΟΥΜΑΛΕΥΡΗΣ
Ιατρός Μαιευτήρας-Γυναικολόγος

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Ο Χρήστος Καραμουστάκης γεννήθηκε στην Πρέβεζα το 1884 (αρχεία Δήμου Πρέβεζας).

Γονείς του ήταν ο Σπυρίδων Καραμουστάκης και η Πηνελόπη (Λόπη) Γ. Λάππα, Σουλιώτικης καταγωγής. Ήταν το δεύτερο παιδί του ζευγαριού ανάμεσα στην Ευδοκία, την Κλεοπάτρα, τον Δημήτριο και την Ελευθερία.

Στο μαθητολόγιο του Ελληνικού της θεοφανείου Σχολής την χρονιά 1898-1899 δηλώνεται 11 ετών και εγγεγραμμένος ως Δημήτριος Σπυρίδωνος Κατρομουστάκης (Ιστορικό Αρχείο Πρέβεζας).

Με το επίθετο αυτό η οικογένεια φέρεται στους καταλόγους της Βενετσιάνικης απογραφής του 1780*.

Φοίτησε στο Ελληνικό της θεοφανείου Σχολής μέχρι τη χρονιά 1902-1903. Στην ίδια Σχολή ο αδελφός του Δημήτριος, τη χρονιά 1909-1910 δηλώνεται 17 ετών και φέρεται ως Δημήτριος Σπυρίδωνος Καραμουστάκης (Ιστορικό Αρχείο Πρέβεζας).

* Κ. Κόμης: *Δημογραφικές όψεις της Πρέβεζας, 16ος-18ος αιώνας*

Εργόχειρο Ευδοκίας Καραμουστάκη, του 1887 στο οποίο έχει κεντήσει το επίθετό της όπως ήταν τότε, δηλ. Κατρομουστάκη.

Το 1908 ήταν πρωτοετής φοιτητής της Φαρμακευτικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης. Στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης φέρεται εγγεγραμμένος με αριθμό καταλόγου 1712, όνομα Χρήστος, τόπος γέννησης Πρέβεζα, όνομα πατρός Isrifo και διεύθυνση Seyh Bursa Mahellesi (στοιχεία που δόθηκαν από την καθηγήτρια της Ιστορίας των Επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης κ. Feza Gunergun).

Έζησε τα γεγονότα της επανάστασης των Νεοτούρκων, τα οποία περιέγραψε ως εξής:

«Την εποχή αυτήν ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Χαν Χαμίτ Χατζιρετλερή, ως ήτο ο τίτλος του, ανετράπη από τους Νεοτούρκους Νιαζή και Ενβέρ. Τα στρατεύματα των Νεοτούρκων κατέλαβον εξαπίνης τα πιστά εις τον Σουλτάνο στρατεύματα τα οποία ήταν εις το προσκύνημα του Σουλτάνου που εγένετο εκάστην Παρασκευήν (Τζουμά). Επηκολούθησε στενή πολιορκία των Σουλτανικών στρατευμάτων και μάχες εις το Γερδίζ, Ταξίμ, εις τους στρατώνας, εις το Παμ Αλή και εις τους λοιπούς στρατιωτικούς χώρους της Κωνσταντινουπόλεως. Εναντίον των πολιορκημένων εμάχοντο και εθελοντές Έλληνες υπό τον Παπαδράκον και άλλους.

Μετά την εκθρόνισιν του Σουλτάνου και επικράτησιν του κινήματος των Νεοτούρκων εγκαθιδρύθη το Σύνταγμα της Τουρκίας με το Χουριέτ Μινιαβέτ. Εκείνες τις πρώτες ημέρες όλοι έψαλλον εις τους δρόμους της Πόλης. Μετά από ολίγες ημέρες ήλθον οι πρώτοι εκδρομείς από την Ελλάδα με υπερωκεάνειον συνοδευόμενοι από ανωτέρους εκπροσώπους της Ελληνικής Κυβερνήσεως και φιλαρμονικήν ίνα συγχαρούν διά την αλλαγίν του πολιτεύματος και το σύνταγμα, σύμφωνα με το οποίον, οι λαοί της Αυτοκρατορίας θα έζων με ισότητα, ελευθερίαν και δικαιοσύνην, ως εφαντάζοντο.

Τότε το Ελληνικόν στοιχείον εις την Κωνσταντινούπολιν ήκμαζε και ήτο το ήμισυ σχεδόν του πληθυσμού, περίπου 750.000 εις σύνολον 1.500.000 των κατοίκων.

Η υποδοχή που επεφύλαξαν οι Έλληνες της Πόλης εις τους Έλληνας εξ Ελλάδος ήτο μεγαλειώδης. Πενήντα πλοία του Λιμένος της Πόλης, Ελληνικά, εξήλθον ίνα προϋπαντήσουν το υπερωκεάνειον και όλος ο Ελληνικός πληθυσμός είχε συγκεντρωθή εις την παραλίαν δια την υποδοχήν που έγινε υπό τους ακαταπαύστους ήχους των καμπάνων και πυροβολισμών.

Εις τα Πατριαρχεία έγινε μία αλησμόνητη πατριωτική υποδοχή και εις το μεγάλο θέατρο "Variete", πέραν του Σταυροδρομείου, δόθηκε η

Πρεβεζάνικα Χρονικά

παράστασις "Ο Παύλος Μελάς". Εις το τέλος η φιλαρμονική ανέκρουσε τον Ελληνικόν Εθνικόν Ύμνον και δάκρυα εκυλίωντο από τους οφθαλμούς εκ του παραληρήματος ακρατήτου ενθουσιασμού των Ελληνικών ψυχών».

Στις αρχές του 1911 απεφοίτησε και για δύο μήνες εργάστηκε σε ένα μεγάλο ευρωπαϊκό φαρμακείο του Σταυροδρομείου. Τότε έφθασαν απεσταλμένοι από την Μακεδονία που ζητούσαν φαρμακοποιό για να διευθύνει ένα νέο φαρμακείο στο Σόροβιτς (Αμύνταιο).

Γράφει ο ίδιος: «Απεδέχθην προθύμως μίαν τοιαύτην έκκλησιν με ενθουσιασμόν ίνα γνωρίσω ιστορικά εδάφη του ενδόξου Μακεδονικού Αγώνος του οποίου την εξελισσομένην ιστορίαν παρηκολούθουν με ιδιαίτερον ζήλον».

Στο Σόροβιτς παρέμεινε ως διευθυντής του φαρμακείου επί ένα έτος. Εκεί του εστάλη το δίπλωμά του από το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης. Ιατρός στο φαρμακείο που διηύθυνε ήταν ο πατριώτης Έλληνας Β. Βασιλειάδης, που είχε μία πολυμελή οικογένεια. Ο πρώτος γιός αγωνιζόταν με τις Ελληνικές αντάρτικες ομάδες κατά των Βουλγάρων. Εκείνη την εποχή στην συγκεκριμένη περιοχή διεξήγετο ένας "τιτάνιος" αγώνας μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων για επικράτηση. Στην περιοχή πόλος του Βουλγαρικού στοιχείου ήταν ο Βούλγαρος Τραπεζιτικός Χατζημιύσιεβ και του Ελληνικού η οικογένεια των 5 αδελφών Χατζηχρήστου, οι ονομαζόμενοι Χατζήδες.

Γράφει: «Όλοι αυτοί οι αδελφοί ήταν παντρεμένοι, και τα παιδιά των ακόμη είχαν αποκτήσει ιδίας οικογενείας, αίτινες όλοι μαζί αποτελούσαν μίαν μεγάλην πατριαρχικήν οικογένειαν πολυμελεστάτη αποτελούμένη από πεντήκοντα άτομα, ήτοι συνοικισμόν ολόκληρον. Παρεσκεύαζον δε τον άρτον της ημέρας κατά σειράν δύο γυναίκες του σπιτιού αυτού. Εις το αρχοντικόν τούτο σπίτι επιλοξευεΐτο πας Έλληνας διανοούμενος και υπήρξεν η εστία των εκ της ελευθέρας Ελλάδος, με πρόγραμμα κινήσεων αξιωματικών μας και εντοπίων τοιούτων».

Απέναντι από το Σόροβιτς (Αμύνταιον), δεξιά της διερχόμενης σιδηροδρομικής γραμμής και σε βάθος 1½ ώρας υπήρχε η άγρια περιοχή "Καϊλάρια" γεμάτη πυκνά άγρια δέντρα και θάμνους που κατοικείτο αποκλειστικά από Τούρκους.

Μια ημέρα γράφει «ενώ ευρισκόμην εν τω φαρμακείω μεσημβρινήν ώραν προσήλθον δύο άτομα εκ της περιφερείας αυτής με δύο ίππους αρκετά στολισμένους ζητώντας επειγόντως ιατρόν ίνα επισκεφθή εις το χωρίον αυτό των Καϊλαρίων τραυματισθέντα άτομα κατόπιν συζητήσεων και ευρισκόμενα εντός του χώρου του Τζαμίου. Ουδείς όμως εκ των εκεί

ιατρών εδέχθη την πρόσκλησίν των αποφυγόντες να παρουσιασθούν καν προς αυτούς γνωρίζοντας το ποιόν των και το μέρος δι' ο προωρίζοντο. Προσελθόντες προς εμέ, νεοαφιχθέντα εκ Κωνσταντινουπόλεως προ τριμήνου και λόγω της τελείας γνώσεως της Τουρκικής, εζήτηουν δια παρακλήσεων, αποκαλώντας με ιατρόν, να παραλάβω αρκετά εφόδια αντισηπτικά δια πληγάς όσο το δυνατόν περισσότερα, δεικνύοντάς μου τον καλλίτερον ίππον. Η νεαρά μου ηλικία και η επιθυμία να ίδω μέρη άγνωστα με ώθησαν να μην υπολογίσω τους κινδύνους. Ετοίμασα τα απαραίτητα αντισηπτικά και επιδέσμους και ξεκινήσαμε. Μετά ένα τέταρτο της ώρας μέσα σε εν άγριο και δασώδες περιβάλλον εξαιφνης ενεφανίσθησαν εμπρός μας μία δεκάς πανόπλων ανδρών εξοπλισμένοι με μαχαίρας εις την μέσην. Λόγω της γνώσεως της γλώσσης πληροφορήθην ότι ήτο μία ομάς εκ των δύο παρατάξεων μεταξύ των οποίων συνέβη η φιλονικία κατά την οποίαν είχαν τραυματισθή περί τους 20 εκατέρωθεν. Μετά ημίσειαν ώραν εφθάσαμεν εις ένα χαμηλόν αλλά μακρύ κατά μήκος πλινθόκτιστον οίκημα. Το όπισθεν μέρος του, όπου εσταθμεύσαμε, είχε ένα μόνον στρογγύλον παράθυρον πεντήκοντα εκατοστών. Εις το έμπροσθεν μέρος του οικήματος ευρέθημεν προ μιας μόνης εισόδου σκεπασμένης δια μαλλίνου υφάσματος μέχρι κάτω, το οποίον έπρεπέ τις να παραμερίση δια των χειρών ίνα εισέλθη. Εντός η ατμόσφαιρα ήτο αφαντάστως πυκνή εκ των πολλών καπνιζόντων, ώστε καθίστατο δύσκολος η αναγνώρισις των κατά μήκος τοποθετηθέντων τραυματιών. Εζήτησα να σύρωμεν ένα έκαστον προς τα έξω εις φωτεινόν περιβάλλον όπου και εγένετο η απολύμανσις των τραυματιών και η επίδεσις των. Η ετέρα ομάς τραυματιών όταν πληροφορήθη την άφιξίν μου απέστειλε άνθρωπόν της να μου προτείνη να αναλάβω το ίδιον έργον. Όπερ και εγένετο. Εις το τέλος εκάστη ομάς μου εμέτρησεν από 5 μετζήτια τουρκικά, ήτοι ανά μίαν τουρκικήν λίραν εκάστη ομάς, δια την όντως καλήν προσφερθείσαν προς αυτούς θεραπείαν μου. Η τουρκική γλώσσα απεδείχθη ο καλλίτερος μετ' αυτών σύνδεσμος. Με το ίδιον δε ζώνον με έφεραν μέχρι Σόροβιτς. Αργότερον είδον τους ιατρούς οι οποίοι εκρύβησαν, ίνα μη προσληφθώσι, διότι εφοβούνται, ως μοι είπον, και την ζωήν των. Τοιαύτη ήτο η αγριότης των κατοίκων της περιοχής εκείνης».

Στο Σόροβιτς συνεδέθη, όπως φαίνεται, ιδιαίτερα με την οικογένεια του ιατρού Βασιλειάδη. Λόγω της ιδιαίτερης αγάπης του για το κυνήγι αγόρασε από την Φλώρινα κυνηγετικό όπλο και ζήτησε άδεια κυνηγού από τον γραμματέα της υποδιοίκησης Σόροβιτς που καταγόταν από τα Γιάννενα όπως και ο διευθυντής, ο οποίος συμπτωματικά απου-

Πρεβεζάνικα Χρονικά

σίαζε. Σε απόσταση από το Σόροβιτς 1½ ώρας βρίσκεται η λίμνη του "Όπρόβου" και σε απόσταση τριών τετάρτων της ώρας η λίμνη του "Πάτελη" η οποία πλημμυρίζει το σούρουπο από σμήνη αγριοχίνων.

«Μίαν σεληνοφώτεινον βραδιά», γράφει, «εγώ, ο πρώτος υιός του ιατρού μας κου Βασιλειάδου, όστις ανεμειγνύετο εις τα Ελληνικά αντάρτικα σώματα, και ο διδάσκαλος του Σόροβιτς κος Εξάρχου εκ Φλωρίνης, ξεκινήσαμε δια την λίμνην του Πάτελη όπου εφθάσαμε διασχίζοντας τους ατέρμονες αμπελώνας από τους οποίους προερχόταν ο εξαιρετικός οίνος και το περίφημο τσίπουρο, με τα οποία είναι εφοδιασμένα όλα τα σπίτια εις Σόροβιτς. Όταν εφθάσαμε εις τα πέριξ άκρα της λίμνης αντικρύσαμε αρκετές αγριόχηνες εις καλήν απόστασιν παρ' ημών, όποτε και οι τρεις ημείς κυνηγοί εκκενώσαμε τα όπλα μας με επιτυχίαν και κτυπήσαμεν δύο ζεύγη εξ αυτών. Μετά παρέλευσιν ημισείας ώρας ξεκινήσαμε επιστρέφοντες μέσω των αμπελώνων βραδυπορούντες».

Στη συνέχεια περιγράφει ένα περιστατικό που παρ' ολίγο θα στοίχιζε τη ζωή τους: *«Τα εν Σόροβιτς ευρισκόμενα τμήματα της Τουρκικής χωροφυλακής ως και τα έφιππα τοιαύτα μαζί με τμήματα καθαρώς τουρκικού στρατού ευρισκόμενα σε φυλάκια ανά 500 μέτρα κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου, ακούσαντα την ομαδικήν εκपुरσοκρότησιν των όπλων μας υπέθεσαν, ως συνήθως συνέβαινε, ότι τμήματα κομιτατζήδων επέδραμον δια φόνους και καταστροφάς και εβάδιζον προς ημάς δια μέσου των αμπελώνων με τα όπλα αυτών προτεταμένα και έτοιμα προς πυροβολισμόν. Λίγοι άνδρες της χωροφυλακής προελαύνοντες μας επλησίασαν από τους αμπελώνας εις απόστασιν 20 μέτρων και με μίαν δυνατήν φωνήν διατάσσουν Αλτ και Ποίοι είσθε, τουρκιστί. Τους απήντησα τουρκιστί εγώ ότι είμεθα αβτζιλέρ (κυνηγοί). Με ένα σφύριγμα σφυρίχτρας μας εκύκλωσεν ο πέριξ στρατός με όπλα προτεταμένα. Εις των ανδρών της χωροφυλακής Αμυνταίου μας ανεγνώρισεν και έτρεξε και ειδοποίησε τον όπισθεν των τμημάτων ευρισκόμενον υποδιοικητήν. Ούτος διέταξε να προχωρήσω εγώ προς αυτόν και όταν με αντίκρυσεν μου είπε ότι παρ' ολίγον να διέτασσε να πυροβολήσουν εναντίον μας, διότι το κυνήγιον απηγορεύετο απολύτως εις τας Μακεδονικάς περιοχάς. Ο υποδιοικητής, καταγόμενος επίσης εξ Ιωαννίνων, μου είπε ότι η περιοχή της Μακεδονίας δεν ήτο ως της Ηπείρου, όπου το κυνήγιον ήτο ελεύθερον κατόπιν αδείας, και ότι ο γραμματεύς της υποδιοικήσεως χορηγήσας αδείας κυνηγίου προς ημάς, εν αγνοία του, θα ετιμωρείτο, διότι παρ' ολίγον θα εφονευόμεθα άπαντες. Ούτω θεία χάριτι απεσοβήθη το χειρότερον και το μεν δικό*

μου όπλο μου επεστράφη μετά διήμερον, διότι κατείχον άδειαν κυνηγίου, τα δε των άλλων εκρατήθησαν δια παντός ως μη εκόντων άδειαν».

Κατόπιν των αναφερθέντων γεγονότων οι υπαξιωματικοί των φυλακίων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής πήγαιναν καθημερινά στο φαρμακείο όπου τους προσεφέροντο τσιγάρα και καφές. Η συζήτηση εγένετο σε άμεμπτο τουρκική και τον αποκαλούσαν ντοκτόρ μπέν. Του πρότειναν δε, αν επιθυμούσε, να κυνηγούσαν μαζί πέρδικες στα βουνά γύρω από την Μπανίκη. Του έμεινε αλησμόνητη η υποδοχή που τους έγινε στο Μεγάλο Φυλάκιο της περιοχής, η πρωϊνή εξόρμησή τους στα γύρω βουνά, το προσφερθέν γεύμα και η αναχώρησή τους συνοδευόμενη με αποχαιρετιστήριους πυροβολισμούς...

«Έν γένει η εν Αμυνταίω μετέπειτα μέχρι αναχωρήσεώς μου παραμονή υπήρξε άριστη και αλησμόνητος», γράφει.

Τότε, δηλ. μέχρι το 1911, στο Αμύνταιο υπήρχαν δύο Εκκλησίες, μία Ελληνική και μία Βουλγαρική. Δύο σχολεία, ένα Ελληνικό και ένα Βουλγαρικό. Καθομιλουμένη γλώσσα ήταν η Βουλγαρική.

Σε απόσταση μισής ώρας από το Αμύνταιο ήταν ο συνοικισμός του Ξυνού Νερού με τριακόσια σπίτια, όλοι γενικώς Βούλγαροι. Επίσης οι κάτοικοι των χωριών γύρω από το Αμύνταιο ήταν ως επί το πλείστον Βούλγαροι και γενικώς Βουλγαρόφωνοι.

Ένα χρόνο παρέμεινε στο Σόροβιτς, όπως είχε αρχικά συμφωνηθεί. Πριν από την αναχώρησή του το φαρμακείο επεθεωρήθη από τον Γενικό Επιθεωρητή Φαρμακείων ο οποίος κατήγετο εξ Ιωαννίνων και είχε έδρα το Μοναστήριο. Όταν του ανέφερε ότι κατήγετο από την Πρέβεζα, ο Επιθεωρητής τον προσκάλεσε στο Μοναστήριο όπου λειτουργούσε, όπως του είπε, τμήμα χημείου με μικροβιολογικό εργαστήριο. Πράγματι, επισκέφθηκε το Μοναστήριο και παρέμεινε τρεις ημέρες. *«Παρέμεινεν εν τη μνήμη μου η περίξ της πλατείας πληθώρα των πολλών ξενοδοχείων με τας καλλιτέρας Ελληνικάς επιγραφάς των».*

Με τη λήξη της συμφωνηθείσης υπηρεσίας του στο Σόροβιτς αποφάσισε να επιστρέψει στην Πρέβεζα και να φτιάξει το δικό του φαρμακείο.

Πέρασε από την Θεσσαλονίκη για να παραγγείλει φάρμακα και *«εις τας αρχάς του 1912 ήλθον προς την προσφιλή πατρίδα Πρέβεζα όπου ίδρυσα αρχικώς το φαρμακείον μου εις το Σαϊτάν Παζάρ».*

Μετά από 9 μήνες από την εγκατάστασή του στην Πρέβεζα και λειτουργία του νέου του φαρμακείου προσεκλήθη από τις Τουρκικές αρχές ως φαρμακοποιός μετατεθείς στα Γιάννενα για να υπηρετήσει στο τάγμα Φιλιατών.

Εσσάτ Πασσάς (Διοικητής του Τουρκικού Σώματος Ιωαννίνων)

Καταγόταν από έναν εκ των επτά αξιωματικών που κατέλαβαν τα Γιάννενα το 1430 υπό τον Γαζή Εβρενόζ και εκ κοπέλας, Καστρινης, της οικογένειας των Γλυκήδων, που έκανε γυναίκα του. Πατέρας του ήταν ο Δήμαρχος Ιωαννίνων Αχμέτ Χαλασκή. Τόσο αυτός όσο και ο αδελφός του Βεχρήπ-Βέης αποφοίτησαν από τη Ζωσιμαία Σχολή και ακολούθως από την Στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου, όπως και ο Αρχιστράτηγος των Ελληνικών δυνάμεων πρίγκηπας Κωνσταντίνος. Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων επισκέφθηκε την πόλη δύο φορές, το 1928 και το 1934. Και τις δύο φορές ο Γιαννιώτικος τύπος, σύσσωμος, του απέδωσε μεγάλες τιμές και τον απεκάλεσε «ένα εκ των μεγάλων Ιωαννιτών».

Πριν από την αναχώρησή του άφησε επιβλέποντα και αντικαταστάτη του στο φαρμακείο τον συμφοιτητή του στην Κωνσταντινούπολη κο Μενέλαο Νομίδη, που υπηρετούσε τότε στην Πρέβεζα ως χημικός στο Τουρκικό Τελωνείο και ο οποίος μέχρι το 1965 διατηρούσε φαρμακείο στην Εγνατία οδό της Θεσσαλονίκης.

Γράφει: *«Ότε αφίχθημεν εις Ιωάννινα επί ένα περίπου μήνα αναμέναμε την προετοιμασίαν εφεδρικών ταγμάτων Αλβανικής προελεύσεως, ως τα των Φιλιατών, Αυλώνος και άλλα, προορισμένα δια την άμυναν των Ιωαννίνων μέχρι των συνόρων ως επίσης και τρία τάγματα τακτικού στρατού. Κατά το διάστημα του μηνός τούτου εν Μακεδονία είχαν αρχίσει αι μάχαι μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας. Εν Ηπείρω δεν υπήρχε τότε πολύ συμπαγής και κανονικός Τουρκικός στρατός».*

Κατά τον μήνα αναμονής στα Γιάννενα έγιναν τοποθετήσεις σε κάθε ένα τάγμα ενός φαρμακοποιού, ενός μόνο αλόγου για την μεταφορά των φαρμάκων, ενός ειδικού νοσοκόμου και ενός ιατρού. Ο ίδιος *«ενεδύθη την στολήν του ανθυποφαρμακοποιού»*. Στο ίδιο δε τάγμα με αυτόν, δηλ. στο εφεδρικό τάγμα Φιλιατών τοποθετήθηκε ως ιατρός ο Αλβανικής καταγωγής Αλή Μουσλής, αδελφός του μοναδικού φαρμακοποιού στη Φιλιππιάδα Μουσλή και ο οποίος προ της στρατεύσεώς του εργαζόταν ως ιατρός στη Φιλιππιάδα και την περιοχή της. Όταν τα εφεδρικά τάγματα και τα τρία τάγματα τακτικού στρατού έφθασαν στα Γιάννενα άρχισε η αναχώρησή τους, αρχές Νοεμβρίου 1912, μέσω Μπιζανίου και Κατσανχωρίου προς τα Πέντε Πηγάδια και από εκεί προς τα σύνορα. Την επομένη το πρωί όλα τα τμήματα είχαν φθάσει στους πρόποδες των βουνών Κομτζάδες και στάθμευσαν για να προγευματίσουν πρόχειρα.

«Εδώ επρόκειτο μετά μίαν ώραν από την αφίξεώς μας να αρχίσει η περίφημος και ιστορική μάχη των Κομτζάδων την οποίαν εν λεπτομερεία θέλω εξιστορήσει καθόσον έλαβον μέρος ως υγειονομικός. Η ψυχή μου, ως Έλλην, εσκίρτα με την πεποίθησιν ότι οι Έλληνες, ως ήρωες, του 10ου τάγματος Ευζώνων όπερ κατείχε τας κορυφάς των Κομτζάδων ενωθέντες μετά των Ελλήνων χωρικών των πέριξ χωρίων θα συνέτριπτον την αρξαμένην προς τα άνω προέλασιν του τουρκικού στρατού.

Ήτο ακόμη πρωινή ώρα περί τας εννέα. Είχον σταθμεύσει παρά τους πρόποδας ως υγειονομικόν του τάγματος Φιλιατών και παραπλεύρως εμού μία ομάς αξιωματικών του τακτικού τουρκικού στρατού με τα όπλα ως πυραμίδας έτρωγαν προχείρως. Εις στρατιώτης ατενίζων προς τας κορυφάς των Κομτζάδων πλησίασε τους αξιωματικούς και τους ρώτησε ποίοι είναι αυτοί που φαίνονται επάνω, μήπως είναι τσοπάνηδες. Αμέ-

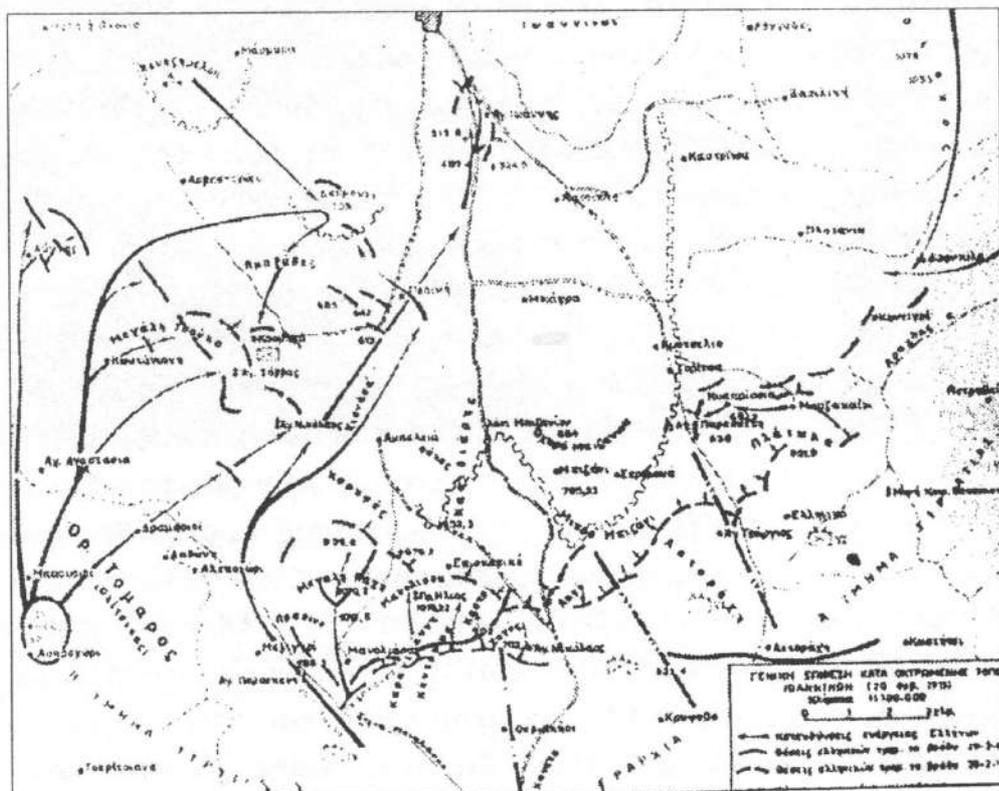
Πρεβεζάνικα Χρονικά

σως εις των αξιωματικών εξήγαγε το τηλεσκόπιόν του και παρετήρησε ειπών ότι ούτοι δεν είναι τσοπάνηδες αλλά ντουσμάνηδες (εχθροί). Εμένα που ήμουν παραπλεύρως με εξέπληξε, διότι, ενώ μετά πεποιθήσεως ωμολόγησεν ότι ήσαν εχθροί, εξηκολούθησε προγευματίζων ηρέμως.

Όταν τα ανερχόμενα τμήματα έφθασαν στα μέσα της βουνοσειράς των Κομτζάδων ηκούσθη μία μεγίστη παρατεταμένη ομοβροντία από άκρου εις άκρον των κορυφών της οροσειράς. Σφαίραι εκ χιλιάδων όπλων διέσχισον την ατμόσφαιραν συνεχώς. Έρχισεν ούτω η μάχη, λίαν πεισματώδης. Ευθύς οι προγευματίζοντες στρατιώται και αξιωματικοί άρπαξαν τα όπλα και εστρώθησαν κάτω έχοντες ως πρόχειρον προφύλαξιν τας ξερολιθίας των συνόρων των ιδιοκτησιών των χωρικών.

Έρχισαν όλοι να πυροβολούν προς τα άνω αδιακρίτως ούτως ώστε οι εις το μέσον ανερχόμενοι στρατιώται, εκ των πρώτων τμημάτων, εβάλλοντο και υπό των άνωθι και υπό των κάτωθι. Πολλοί κατήρχοντο τραυματίαι προς ημάς τους υγειονομικούς σίτινες ελάβαμε θέσεις εις κατάλληλα σημεία προς άμεσον εξυπηρέτησιν των τραυματιών, τους οποίους μετά τας πρώτας βοηθείας αποστέλναμε εις Ιωάννινα δια τα περαιτέρω.

Μετά πάροδον 1-2 ωρών διετάχθη η παύσις του πυρός ίνα μη κτυπώνται υπό των κάτω τμημάτων αδίκως οι ανερχόμενοι.

Σχεδιάγραμμα της Μάχης του Μπιζανίου

Η πρώτη ημέρα της μάχης των Κοιττάδων εξηκολούθησεν ούτω. Συγχρόνως τα διάφορα τμήματα έλαβον διαταγάς να καταλάβωσιν ωρισμένας καταλλήλους θέσεις άνευ αδίκων απωλειών. Η νυξ επήλθεν. Ανώτερος αξιωματικός μας ήλθεν τραυματίας με διαμπερές τραύμα εις τον πόδα του. Στρατιώται και υγειονομικοί ευρέθημεν διανυκτερεύοντες εις την γραμμήν. Λόγω του ορεινού και πετρώδους της περιοχής ευρέθημεν προ ελλείψεως ύδατος. Ούτω διήλθομεν ολόκληρον την πρώτην νύκτα.

Την δευτέραν ημέραν ήρχισαν λίαν ενωρίς άλληλα τα μέρη σφοδρά πυρά. Ο ιατρός του τάγματός μας Μουσλής μας επρότεινεν, επειδή είχαμεν έλλειψιν ύδατος, να μεταβώμεν εις ένα κάπως απομακρυσμένον φρέαρ απέναντί μας, ίνα αφ' ενός καθαρισθώμεν και αφ' ετέρου χρησιμοποιήσωμεν το ύδωρ δια τα διαλύματα των φαρμάκων. Εγώ του απήντησα ότι θα ήτο καλόν να λάβη γνώσιν η Διοίκησις μας. Αυτός επέμεινε να βαδίσωμεν προς τα εκεί αμέσως. Ούτω πράγματι με παρέσυρε και εφθάσαμε έως εκεί. Όταν όμως εφθάσαμε εις το φρέαρ εζήτησε να απομακρυνθώ έτι μακρύτερον. Δεν τον ηκολούθησα απαντών ότι τούτο ήτο λίαν παράνομον και έμεινα μόνος εκεί ετοιμαζόμενος να επιστρέψω εις την αρχικήν μας θέσιν. Τον έβλεπα διαρκώς απομακρυνόμενον οπότε μετ' ολίγον τον είδα επιστρέφοντα. Πλησιάσας μου ανεκοίνωσεν ότι θα απεμακρύνετο εάν δεν έβλεπεν εμπροσθοφυλακήν ιππικού να πλησιάζει. Όντως μετ' ολίγον μισή ίλη ιππικού, περί τους 12 ιππείς, έφθασαν εμπρός μας. Όπισθεν αυτών περί τους 10 επιτελείς ανώτατοι αξιωματικοί επίσης έφιπποι με τους χάρτες των και τα λοιπά του επιτελείου και όπισθεν αυτών ετέρα ημίσεια ίλη ιππικού. Μόλις έφθασαν μας ερώτησαν δια τον λόγον της σχετικής απομακρύνσεώς μας. Απαντήσαμε ότι απεμακρύνθημεν δια να συλλέξωμε ύδωρ δια την πλύσιν των τραυματιών και την παρασκευήν φαρμακευτικών διαλυμάτων.

Εν τω μεταξύ ούτοι εζήτησαν δι' ενός των ιππέων όπως προσέλθη ενώπιόν των ο Γενικός ανώτερος επιτελής, ο διευθύνων την μάχην, ονόματι Χαμζά Βέης, νέος και ανώτερος επιτελής αξιωματικός, όστις προσήλθεν αμέσως. Αντήλλαξε γνώμας και έλαβε διαταγάς από τους εφίππους επιτελείς εξ Ιωαννίνων. Εν τέλει του επρότειναν να καθορίση μέρος δια τους Υγειονομικούς ώστε να δύνανται να παράσχουν την υπηρεσίαν των με συνθήκας υγιεινής. Κατόπιν ο έφιππος αυτός συνδυασμός απήλθεν ακολουθήσας την οδόν προς Κελμπερίναν έναντι των Κοιττάδων εις μικράν απόστασιν.

Με την απομάκρυνσιν των εφίππων ο επιτελής Χαμζά Βέης έλαβεν τον ιατρόν εκ της χειρός και, ακουμπώντας το περίστροφόν του εις τον

κρόταφόν του, του είπε με φωνήν στεντορείαν και νευρικότητα: “Ταμπουρτάν γιάλινιζ ικό γιούζμετρο τεακίπ ιτέσεξιν”, δηλ. “Από το τάγμα θα απέχεις μόνο 200 μέτρα”. Έπειτα κατέβασε το περιστροφόν του και οδηγούμενοι υπ’ αυτού μας ετοποθέτησεν παραπλεύρως του τάγματός μας εις μικράν απόστασιν. Ούτω παρήλθεν η δευτέρα ημέρα της μάχης.

Την δευτέραν ταύτην νύκτα Τουρκαλβανοί γνωρίζοντες την Ελληνικήν πλησίασαν ξυπόλητοι τας προφυλακάς των Ελλήνων και επέτυχον αιφνιδιασμόν των και σχετικήν υποχώρησιν των ως άνω τμημάτων. Ο αιφνιδιασμός αυτός διήρκεσεν επ’ ελάχιστον, ήτοι μίαν ημέραν.

Την επομένην τρίτην ημέραν διετάχθημεν να ανέλθωμεν εις το όρος των Κοιμτζάδων ίνα συλλέξωμεν και περιποιηθώμεν τους τραυματίας.

Όταν μετά του ιατρού εφθάσαμε στο ήμισυ του όρους συναντήσαμε δύο. Ο ένας κρατούσε τον άλλον. Τον πλησίασα εγώ ο ίδιος και τον ηρώτησα δια την ομοιότητα του προσώπου των. Μου απήντησε ότι ο βαρέως τραυματισθείς ήτο αδελφός του. Κάτω εις το έδαφος είδον διάφορα Ελληνικής προελεύσεως άτινα κατά την αιφνιδιαστικήν υποχώρησίν των παρέμειναν. Έσκυφα και παρέλαβον βιβλιάριον Ελληνικόν αναγράφον “Πιστούρας Ανδρέας 7ον τάγμα Ευζώνων, ποιμήν εξ Αστακού Αιτωλοακαρνανίας 1/11/1911” το οποίον εκράτησα και εις ανάμνησιν το κρατώ καθαρόν μέχρι σήμερον (Μάϊος 1965).

Εις το δικό μου τάγμα, των Φιλιατών, είχεν αποσπασθή και εις Αρμένιος Αξιωματικός μετά του οποίου συνηντήθημεν κατά την άνοδόν μας και μιλούσαμε κάπως ελευθέρως. Προσέθεσεν ότι οι Έλληνες πολεμούν γενναίως και ενώ εξακολουθούσε η συνομιλία μας ο ιατρός απεχωρίσθη και ήρχισε να κατέρχεται. Ομοίως και εμείς συνομιλούντες, καθόσον ήρχισε να νυκτώνη. Τους τραυματίας μετά την επίδεσιν των τραυμάτων απεστείλαμε όλους εις Ιωάννινα.

Την τρίτην νύκτα όταν κατήλθαμε από τους Κοιμτζάδες μας υπέδειξαν να συγκεντρωθώμεν εις το απέναντι μέρος αυτών καλούμενον Κελμπερίνα, χαμηλότερον των Κοιμτζάδων προς τα δεξιά και σχηματίζον μετ’ αυτών στενόν πέρασμα. Νύκτωρ κατευθυνθήκαμε προς Κελμπερίνα μετά των νοσοκόμων και των ίππων μας μέχρις ότου φθάσαμεν εις το κέντρον αυτής όπου ήτο κατφυλισμένον το επιτελείον και η διεύθυνσις των επιχειρήσεων εις εγκατεστημένας μεγάλας σκηνάς και περίξ δέματα χόρτα δια τα ζώα.

Όταν φθάσαμε είδαμε μίαν ζωηράν κίνησιν των αξιωματικών να αποστέλλουν έγγραφα με νέας διαταγάς. Εζήτησα να συναντήσω τον ιατρόν του τάγματός μου αλλά δεν εφάινετο πουθενά. Ηναγκάσθην να ρωτήσω

ένα αξιωματικόν της εκεί διοικήσεως όστις λίαν ταραγμένος μου απή-
ντησεν: “Εμείς φεύγομεν, τι ζητάτε ιατρόν;”

Η απάντησίς του με έφερεν εις δύσκολον θέσιν διότι δεν ε γνώριζα

Εσσάτ Πασσάς

(Σχέδιο της Θάλειας Φλωρά-Καραβία μετά την απελευθέρωση – 21.2.1913)

την κατάσταση. Μετ' ολίγον εδόθη διαταγή να καούν όλα τα δέματα χόρτων και συγχρόνως διαταγή "έτοιμοι προς αναχώρησιν". Μετά νέα διαταγή, αρχίσαμε να κατερχόμεθα την Κελμπερίνα κατά το μεσονύκτιο. Κατά την κάθοδό μας, έφιππος, επροπορεύετο ο ίππος με τα κιβώτια των φαρμάκων μας, από την υπερβολικήν κούρασιν και αϋπνίαν έκλεισαν οι οφθαλμοί και γείρων ευρέθην επί της γης. Ευτυχώς το μέρος ήτο ομαλόν. Δεν ηθέλησα πλέον να ανέβω επί του ίππου μου και βαδίζοντας έφθασα εις τους πρόποδας της Κελμπερίνας την οποίαν αφήσαμε. Εσκεπτόμουν τώρα εάν θα ανερχόμεθα και πάλιν εις Κομτζάδες όπου είχαμε ανέβει το απόγευμα της τρίτης ημέρας ή θα παίρναμε άλλην κατεύθυνσιν.

Εγένετο το δεύτερον, ήτοι γενική υποχώρησις, και τούτο διότι, ως επληροφορήθην, οι γενναίοι Έλληνες μετά τον νυκτερινόν αιφνιδιασμόν ανέλαβον γενικήν επίθεσιν και παρέσυραν άπαντα τα τουρκικά τμήματα από τας κορυφάς των Κομτζάδων. Η γενική υποχώρησις διήρκεσε μέχρις Ιωαννίνων ίνα ανασυνταχθώσιν και αναδιοργανωθώσιν. Ούτω έληξεν η περίφημος μάχη των Κομτζάδων.

Μετά μίαν εβδομάδα με νέαν ανασύνταξιν και ενίσχυσιν ήρχισεν η δευτέρα εξόρμησις φθάσασα μέχρι Πέντε Πηγαδίων. Τα Ελληνικά στρατεύματα είχαν ήδη προελάσει από Κομτζάδες και κατέλαβον το μήκος της υψηλοτέρας οροσειράς έναντι των Πέντε Πηγαδίων ενισχυμένα και δι' ορειβατικού πυροβολικού του Δαγκλή, το οποίον είχαν εγκαταστήσει επάνω εις τας ορεινάς κορυφάς και έναντι των Τουρκικών δυνάμεων χαμηλότερα.

Μετά την υποχώρησιν της τρίτης ημέρας της μάχης των Κομτζάδων ο ιατρός έγινε άφαντος, ήτοι ελιποτάκτησεν, και εις το τάγμα των Φιλιατών εστάλη έτερος εξ Ιωαννίνων και κάτοικος Ιωαννίνων ομιλών την Ελληνικήν. Οι ιατροί και υγειονομικοί συγκεντρώθηκαν εις την περιοχήν την περίξ των Πέντε Πηγαδίων. Εγώ μετά του νοσοκόμου και φαρμάκων κατήλθον χαμηλότερον εις μικρόν οικίσκον σκεπασμένον δια χυτής πλακός. Όλοι οι τραυματίαι του τάγματός μας διήρχοντο εκείθεν. Τους παρείχα πάσαν βοήθειαν και τους απέστειλλα προς τα άνω εις τον ιατρόν ώστε δι' εγγράφου του να τους αποστείλει εις Ιωάννινα. Εγώ μετά του νοσοκόμου και φαρμάκων παρέμεινα εκεί επί πέντε ημέρας. Την έκτην ημέρα έλαβον σημείωμα του ιατρού του τάγματός μας πως θα ήτο καλλίτερον να ανέλθω όπου και οι λοιποί υγειονομικοί. Σκέφθηκα ότι θα έχωμεν και δευτέραν υποχώρησιν, οπότε, εάν παρέμενα εις το τέρμα, με μίαν νέαν υποχώρησιν θα ημπορούσα να ενωθώ με τα Ελληνικά στρατεύματα, κάτι το οποίον διακαώς επόθη η Ελληνική ψυχή μου. Όταν έ-

φθασα επάνω όπου ήτο η σκηνή του ιατρού μας με εδέχθη καλώς και μου είπε ότι τους διελθόντες εκείθεν τραυματίας τους οποίους του είχαν αποστείλει τους παρέπεμψεν κανονικώς εις Ιωάννινα. "Εδώ είναι καλλίτερα", είπε, "διότι εκεί κάτω ήσουν πολύ εκτεθειμένος και μόνος". Κοντά μας, σχετικά, τα Τουρκικά στρατεύματα είχαν εγκαταστήσει πεδινόν πυροβολικόν εκ 4 πυροβόλων, το οποίον έβαλλε συνεχώς εναντίον των Ελληνικών γραμμών ενώ οι Έλληνες έβαλλον δια των ορειβατικών πυροβόλων ομοίως.

Την επομένην εβδόμην ημέραν εζήτησα από τον ιατρόν την έγκρισίν του να επιστρέψω εις την αρχικήν θέσιν μου, κάτω εις τον οικίσκον όπου παρέμεινα τας πρώτας ημέρας, με τον ενδόμυχον σκοπόν μου. Διέταξα τον νοσοκόμον μου μετά των 2 κιβωτίων φαρμάκων επί του ίππου μας να πορευθή χαμηλά από τον ίδιον στενόν δρομίσκον της οροσειράς εις τον αρχικόν μας καταυλισμόν της μικράς οικίας. Αλλά καθώς ο νοσοκόμος προχώρησεν είδαμε να πίπτουν ακριβώς επί του δρόμου βλήματα του ορειβατικού πυροβολικού.

Επειδή η διέλευσίς μας ήτο λίαν επικίνδυνος ηναγκάσθημεν να στραφώμεν προς τα οπίσω και να καταλάβωμεν μίαν κατάλληλον τοποθεσίαν πλαγίως μη επιστρέψαντες εις την σκηνήν του ιατρού. Οι διανεμόντες τα τρόφιμα διήλθον και μας χορήγησαν άρτον. Δύο ώρας μετά την μεσημβρίαν ηκούσθησαν φωναί άγριαι και επίμονοι ενώ το πεδινόν πυροβολικόν εσταμάτησεν. Η αιτία εγνώσθη μετ' ολίγον. Τα πυρά των Ελλήνων πλησίασαν τας θέσεις όπου ήταν τακτοποιημένοι οι ίπποι του πυροβολικού και εάν εβάλλοντο εκινδύνευαν τα πυροβόλα να μη δυνηθούν να μετακινηθούν. Δια να μετακινηθή το πυροβολικόν δια των ίππων εσταμάτησε να βάλλη. Τούτο είχεν τρομερόν αντίκτυπον εις τα τμήματα του Τουρκικού στρατού που ήσαν εις τας οροσειράς και εις τους λόφους. Επειδή το ορειβατικόν πυροβολικόν των Ελλήνων αντιθέτως έβαλλε συνεχώς πανταχόθεν, υπέθεσαν ότι το πεδινόν πυροβολικόν των ηχμαλωτίσθη, οπότε ήρχισεν η υποχώρησις του Τουρκικού στρατού από τας κορυφάς.

Όλοι οι υγειονομικοί, πλέον των 10 ιατρών και φαρμακοποιών, ευρέθημεν συγκεντρωμένοι βλέποντες την πλήρη υποχώρησιν των τουρκικών στρατευμάτων εις την πεδιάδα των Πέντε Πηγαδίων ότε εις των επιτελών μελαψός έφιππος κρατών εις χείρας του περίστροφον με αφρισμένον στόμα εκραύγασεν δαιμονιωδώς "Σιζ εζατζί ντοκτόρλαρ σιζ πριντζί σιζ κατσιόρσουναζ", δηλ. "Εσείς φαρμακοποιοί και ιατροί, εσείς πρώτοι δίνετε το παράδειγμα της γενικής υποχωρήσεως".

Ούτω άπαντες υποχωρούντες συνεκεντρώθησαν εις την πεδιάδα. Κατόπιν διετάχθη γενική υποχώρησις προς Ιωάννινα. Μετά διήμερον πορείαν κατά την διάρκειαν της νυκτός το ημέτερον τάγμα των Φιλιππών εστρατοπέδευσεν κάτω του χωρίου Κουτσελιό, του μοναδικού παραμείναντος αλεπλατήτου διότι ήτο τσεφλίκιον του αρχιστρατήγου Εσσάτ Πασσά, ενώ όλα τα υπόλοιπα χωρία μέχρι των συνόρων είχαν λεηλατηθεί υπό των Αλβανικών ταγμάτων. Τα λοιπά στρατεύματα εστρατοπέδευσαν εις τους περίξ λόφους του Μπιζανίου, Κατσανοχωρίων, Δρίσκου, Αγίου Νικολάου και λοιπής περιφέρειας. Αι σκηναί των Αξιωματικών και Υγειονομικών εστήθησαν εις το κέντρον και περίξ τούτων ολόκληρον το τάγμα Φιλιππών.

Την πρώτην Κυριακήν ανήλθον εις χωρίον Κουτσελιό μετά του προαναφερθέντος Αρμενίου αξιωματικού, ο οποίος υπηρετούσε εις το τάγμα μας. Εισήλθομεν μετ' ευλαβείας εις την εκκλησίαν και ασπασθήκαμεν μετά προσηκούσης ευλαβείας τας εικόνας. Οι εκκλησιαζόμενοι κάτοικοι μας έβλεπον μετά περιεργείας, εννοήσαντες ότι είμεθα Χριστιανοί, κατά την διάρκειαν της θείας λειτουργίας. Όταν έληξεν, ο ιερεύς μετά μεγίστης χαράς με προσεκάλεσεν όπως τον συνοδεύσω εις επίσκεψιν εν τη οικία αυτού.

Ο Αρμένιος αξιωματικός μας εκαιρέτησεν και κατήλθεν εις το τάγμα μας όπου εδήλωσεν ότι μετ' ολίγον θα κατερχόμεν και εγώ. Εις την οικίαν του ιερέως έτυχον περιποιήσεως. Ανταλλάξαμε γνώμας δια την γενικήν κατάστασιν και πλείστα άλλα θέματα. Μου ανεκοίνωσεν επίσης ότι πέραν του Κουτσελιού και περίξ του Μπιζανίου υπήρχον τμήματα Ελλήνων ανταρτών εκ πολλών περιοχών και μάλιστα εκ Πρεβέζης μετά των οποίων επικοινωνεί κατά την νύκτα ειδικός άνθρωπος όστις γνωρίζει καλά τα μέρη.

Κατά σύμπτωσιν ο ιατρός του τάγματός μας, όστις κατήγετο εξ Ιωαννίνων, νοθένησεν και εζήτησεν άδειαν. Ούτω παρέμεινα μόνος ως φαρμακοποιός και ως αναπληρωτής ιατρού επί αρκετάς ημέρας. Εις τους έχοντας ανάγκην να μεταβώσι εις Ιωάννινα έδιδον εγώ σχετικήν έγγραφον άδειαν. Μία ημερησίαν άδειαν έδωσα εις ένα βοηθόν μου νοσοκόμον ο οποίος και μου επρομήθευσε καινούργες περίστροφον το οποίον έφερον ως απαραίτητον δια τον μελλοντικόν σκοπόν μου, ως κατόπιν θα εκθέσω. Εις την τοποθεσίαν ταύτην εν τη απουσία του ιατρού και ενώ ήμουν μόνος εν τη σκηνή μας περιέγραψα και εστοιχούργησα την μάχην των Κομτζάδων και Πέντε Πηγαδίων, αι οποίαι ήσαν πρόσφατοι και η λαμπρά νίκη του Αθανάτου Ελληνικού Στρατού επηρέαζε με ενθουσιασμό την ψυχή μου.

Η παράδοσις των Ιωαννίνων

Επί ένα περίπου μήνα παρέμεινα εν υπηρεσία εις το τάγμα Φιλιατών πλησίον του Κουτσελίου. Κατά το χρονικόν τούτο διάστημα ήρχισαν να κατέρχωνται εις Ιωάννινα υποχωρούντα τμήματα του Τουρκικού στρατού του περιφήμου Τζαβίτ Πασσά, εκδιωχθέντα υπό των Σέρβων εκ Μοναστηρίου, άτινα εν συνόλω έφθασαν τας 20.000 τακτικού στρατού και τα οποία ομού μετά ελαχίστων τμημάτων ευρισκομένων εις Ιωάννινα εκράτησαν επί τρίμηνον την άμυναν του Μπιζανίου και λοιπών θέσεων μέχρι της πτώσεώς των και απελευθερώσεως των Ιωαννίνων την 21/2/1913.

Τα αφικνούμενα εκ Μοναστηρίου τμήματα διετάσσοντο όπως καταλάβουν στρατηγικάς θέσεις περίξ του Μπιζανίου, τεθέντα υπό τας διαταγάς του Γενικού Διοικητού του πυροβολικού και αδελφού του αντιστρατήγου των Ιωαννίνων Εσσάτ Πασσά, Βεχήπ Βέη, όστις υπήρξεν σκληρότατος και αυστηρότατος ως απέδειξεν αμέσως εις τα καταφθάνοντα τμήματα. Εις αξιωματικός του ορειβατικού πυροβολικού καθυστερήσας να καταλάβει αμέσως την υποδειχθείσαν υψηλοτέραν γραμμήν και παραμείνας μίαν μόνην νύκτα εις το μέρος της αφίξεώς του ετουφεκίσθη κατόπιν διαταγής του προς αυστηρόν παραδειγματισμόν.

Μετά ένα διήμερον συμπληρώσας ένα μήνα εις την τοποθεσίαν της αφίξεώς μας εις Κουτσελίό και μετά την ανάρρωσιν και επιστροφήν του ασθενήσαντος ιατρού του τάγματός μας, μετετέθην εις το εντός των

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Ιωαννίνων Κεντρικόν Στρατιωτικόν Νοσοκομείον όπου και ανέλαβον υπηρεσίαν. Εν τη ευθύνη μου ήσαν επίσης τα περίξ αυτού Στρατιωτικά Τμήματα. Επισκεφθείς εν των ανωτέρω τμημάτων προς διανομήν φαρμάκων εις τους τραυματίας ευρέθην αίφνης προ της κλίνης όπου κατέκειτο τραυματίας ο επιτελής και Διοικητής της μάχης των Κομτζάδων, εκλεκτός ανώτερος αξιωματικός Χαμζά Βέης, όστις αντικρύσας με μοι απθύθυνεν έπαινον δια τας προσφερθείσας υπηρεσίας μου. Υποχρεωτικώς απαντήσας τον ευχαρίστησα εκ καθήκοντος προσφέροντάς του φάρμακα. Μετά παρέλευσιν 20 ημερών μου ανέθεσαν 5 νέας σχολάς και διαμερίσματα τα οποία εχρησιμοποιούνται ως νοσοκομειακά κέντρα: Βαλάνειος σχολή, Ελισσαβέτειος σχολή, Γεωργίου Σταύρου, Αδαμίδου οικία και ετέρα, άπαντα πλήρη τραυματιών και ιατρών.

Εγώ ήμουν ο μόνος φαρμακοποιός υπηρετών εις αυτά από αρχάς Ιανουαρίου συνεχώς. Η κατάσταση και η διατροφή εις τα νοσοκομειακά αυτά παραρτήματα υπήρξεν κυριολεκτικώς τρομακτική. Πρώτον λόγω τελείας ελλείψεως αλεύρου, μόνον τετριμμένος αραβόσιτος εδίδετο ως τροφή, και δεύτερον λόγω της τρομεράς επιδημίας δυσεντερίας είχαμε 30-40 θανάτους ημερησίως εις το στράτευμα. Οι χοτζάδες έβγαιναν το πρωί στα κοιμητήριά τους και γύριζαν το βράδυ. Ο ρουχισμός των προσερχομένων εκ των χαρακωμάτων ήτο σεσηπώς, άνευ ουδεμίας αλλαγής επί μήνας, εις δε τα εξωτερικά χιτώνια περίξ των τραχήλων τα εκατομμύρια των φθειρών προκαλούσαν εκ της απαισίας κακοσμίας τον έμετον.

Όσο εργαζόμουν εις τα πέντε αυτά νοσοκομειακά τμήματα μόνον εκάστην εσπέραν και ενίστε τας απογευματινάς ώρας ήμουν ήρεμος και ελεύθερος. Ως διαμονήν μου την νύκτα είχον την οικίαν του κου Βασιλείου Κρυστάλλη, υποστρατήγου, μετά του οποίου συνεδεόμην οικογενειακώς, διότι κατήγετο εκ Συρράκου ως και ο γαμβρός μου αείμνηστος Σπυρίδων Σουμαλεύρης, εγώ δε εκ Πρεβέζης. Κατά καλήν σύμπτωσιν κατά μίαν απογευματινήν μου έξοδον έτυχε να γνωρισθώ μεθ' ενός καταγομένου εκ του χωρίου Γκοβίλιανη-Δραγομψά όπισθεν της Μανωλιάσης, η οποία κατείχετο υπό των τουρκικών δυνάμεων. Τα χωρία εκείνα επικοινωνούσαν με τα Ιωάννινα καθημερινώς διότι το όπισθεν μέρος των Ιωαννίνων από τους Αμπελοκήπους ήτο ελεύθερον και εζήρχοντο εκεί ολίγοι αξιωματικοί μετά πολλών ίππων και στρατιωτών δια να περισυλλέξουν ό,τι ηδύναντο προς διατροφήν καθώς η πολιορκία των Ιωαννίνων εκ του Μπιζανίου και των περίξ, παρατεινομένη, ηύξανε διαρκώς την έλλειψιν πασών των τροφών και ιδίως του αλεύρου.

Ο άνθρωπος ούτος ονόματι Ηλίας εκ του χωρίου Γκοβίλιανη, όπισθεν της οροσειράς Μανωλιάσης, κατήρχετο νύκτωρ εις τους πρόποδας του όρους εις την έναντι πλευράν, ήτις κατείχετο υπό ανταρτικών ομάδων του Καπετάν-Κολοβού και ακολούθως μέχρι του Ελληνικού Επιτελείου. Ανά δεκαπενθήμερον επέστρεφεν εις Ιωάννινα και μετέδιδε τα νέα ως επίσης και Ελληνική εφημερίδα, η τιμή της οποίας εις Ιωάννινα έφθανε τότε την μίαν χρυσήν λίραν.

Η Ελληνική εφημερίδα μετεφέρετο εις πέντε διάφορα σπίτια εις τα οποία συνεκεντρώνοντο ωρισμένα άτομα δια την ανάγνωσιν. Έκαστος οίκος προσέφερεν το 1/5 της λίρας, ήτοι 1 μιτζήτιον της εποχής. Εξ ευτυχούς συμπτώσεως έτυχε να γνωρισθώ και συνδεθώ με τον άνδρα αυτόν ώστε να καταρτισθώ καλλίτερον το σχέδιον της μετ' αυτού διαφυγής μου εξ Ιωαννίνων και παρουσιάσεώς μου ενώπιον του Ελληνικού Επιτελείου, ευρισκομένου τότε εις Φιλιπιάδα, υπό αφαντάσθως επικινδύνους δια την ζωήν μας συνθήκας.

Ο άνθρωπος ούτος ήτο τακτικός ανά δεκαπενθήμερον σύνδεσμος μεταξύ του Επιτελείου μας και του Μητροπολίτου Ιωαννίνων. Πολύ δραστήριος Έλληνας και αποφασιστικός. Λόγω της θέσεως του χωρίου του και του δασώδους απάσης της πλευράς αυτής, κατώρθωνε να κατέρχεται

Ο Διοικητής του Τουρκικού Σώματος Ιωαννίνων Εσάτ Πασσάς παραδίδει την πόλη στον Αρχιστράτηγο των Ελληνικών Δυνάμεων Διάδοχο Κωνσταντίνο.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

εις τους πρόποδας και περνώντας μεγάλον ρύακα εις το δάσος να ανέρχεται εις την απέναντι πλευράν, η οποία κατείχετο υπό Ελλήνων ανταρτών του Καπετάν-Κολοβού, εκείθεν δε ανενοχλήτως πλέον δια τον προορισμόν του. Μετά του ανθρώπου αυτού μελετήσαμε καλώς τον τρόπον, το σχέδιον, τας ώρας τας οποίας θα ηδυνάμην να διαθέσω, κατά τας οποίας δεν θα είχαν υπηρεσίαν, την αλλαγάν των ενδυμάτων και την διαίτησιν αναχώρησίν μας. Αφού εκανονίσθησαν επακριβώς, ωρίσθη η 9η Φεβρουαρίου 1913, ιστορική ημέρα δι' εμέ, ώρα 4η απογευματινή. Ο άνθρωπος μετά 2 ίππων με ανέμενε εις το προκαθορισθέν σημείον Αμπελόκηποι-Παληάμπελα.

Απεδύθην την στολήν μου εις οικίαν γνωστού εξ Ιωαννίνων πατριώτου ευρισκομένην έναντι της οικίας του ευεργέτου μου κου Β. Κρυστάλλη όπου κατοικούσα. Ενεδύθην με ρούχα αγρότου και έβαλα εις την μέσσην μου περιστροφον έξι φυσιγγίων. Τον στρατιωτικόν μου ρουχισμόν και υπόλοιπα είδη μου μετά του ξίφους μου παρέδωσα εις αυτόν τον καλόν και εκλεκτόν πατριώτην. Κατά ευτυχή σύμπτωσιν διότι ήρξατο βροχή, παρέλαβον το αλεξιβρόχιόν μου και εξήλθαμε. Εις μίαν στενήν οδόν ανερχομένην εις τα όπισθεν των Ιωαννίνων διακρίναμε την μεγάλην περίπολον η οποία κατώπτει και πολλάκις συνελάμβανε φυγάδας των αλβανικών ταγμάτων τους οποίους ετουφέκισον προς παραδειγματισμόν. Ευτυχώς η περίπολος επροπορεύετο ημών εις την κορυφήν της ανηφορικής οδού.

Όταν φθάσαμε εις την κορυφήν στρίψαμε αμέσως προς τα δεξιά προς την οδόν δια τους Αμπελοκήπους όπου μας περίμενε μετά περισσής αγωνίας ο άνθρωπος μετά των ίππων. Αποχαιρέτησα τον συνοδόν μου όστις μου νυχήθη "καλή Λευθεριά". Η βροχή διαρκούσε. Η στιγμή ήτο κρίσιμος και επικίνδυνος από πάσης πλευράς και μόνον η βοήθεια του Υψίστου με συνώδευεν. Ο πιστός σύντροφος που ανέμενεν έδωσε το σύνθημα της αναβάσεώς μας επί των ίππων και ήρχισε η εκκίνησίς μας προς τα όπισθεν των Ιωαννίνων.

Είχαμε προχωρήσει περί τα 500 μέτρα επί της οδού, η βροχή εξακολουθούσε πίπτουσα ραγδαίως, αι ομβρέλλαι εσκέπαζον τας κεφαλάς και τους ώμους μας. Τότε αντικρύσαμε ερχομένους 4 ιππείς αξιωματικούς και όπισθεν αυτών ολόκληρον φάλαγγα στρατιωτών με ίππους φορτωμένους με τρόφιμα και είδη ιματισμού.

Ησθάνθην την πλέον λεπτήν στιγμήν της ζωής μου. Μετ' ολίγον θα διερχόμεθα παραπλεύρως αυτών, εις το μέσον της ζώνης μου το περιστροφόν μου, η ζωή ή ο θάνατος και συγχρόνως πλησιάζαμε. Ο σύντρο-

φός μου μου λέει: “Γρήγορα χαμήλωσε όσο μπορείς περισσότερο την ομβρέλλα σου ώστε να καλύπτεις το πρόσωπό σου”. Όταν τα ζώα μας πλησίασαν τα αντιθέτως ερχόμενα, ένας εκ των παραπλεύρως διερχομένων εφίππων αξιωματικών έσκυψε την κεφαλήν του δια να με ιδεί ενώ τα ζώα επιτάχυναν. Η στιγμή εκείνη ήτο η πλέον αγωνιώδης δι’ ημάς.

Δεν μας σταμάτησαν, οπότε ίσως ανεγνωρίζετο το πρόσωπό μου και η αντίθετος προς την ιδιότητά μου περιβολή μου. Μόλις η προφυλακή και η συνοδεία των στρατιωτών προσπέρασε και μείναμε οι δύο μόνοι μας επί των ζώων μας προς την κατεύθυνσιν της Μανωλιάσης, ο σύντροφός μου ανεφώνησεν “εσώθημεν”.

Με την χάριν του θεού και λόγω της κακοκαιρίας και τρέξιμου των αλόγων απομακρυνόμεθα. Πλησιάζαμε εις τους πρόποδας της οροσειράς της Μανωλιάσης. Είχε νυκτώσει και όσο πλησιάζαμε είδαμε και άλλους χωρικούς πεζή ή με τα ζώα των στον ίδιο δρόμο με εμάς να κατευθύνονται προς τα όπισθεν της Μανωλιάσης χωριά Δραγομψά-Μπαχσούς-Γκοβίλιανη. Η ανωτέρω οροσειρά εις το αριστερό των Ιωαννίνων κατείχετο υπό του Τουρκικού στρατού του οποίου ένα τμήμα ως προφυλακή διήρχετο τόσον την ημέραν όσον και την νύκτα γύρωθεν των χωρίων Γκοβίλιανη και Δραγομψά, πλησιάζουσα έναντι του χωρίου Μπαχσούς, διότι αι ανταρτικά ομάδες του Καπετάν-Κολοβού κατείχον τα υψώματα έναντι των δύο χωρίων, ο δε τακτικός Ελληνικός στρατός κατείχε το χωρίον Μπαχσούς. Εν φυλάκιον προφυλακής του Τουρκικού στρατού εστάθμευεν πάντοτε εις τους πρόποδας του όρους.

Εμείς βαδίζοντας μετά των λοιπών χωρικών και ένεκα της νυκτός δεν γίναμε αντιληπτοί. Προχωρούσαμε πλέον εις τα όπισθεν της οροσειράς προς το χωρίον του συντρόφου μου Γκοβίλιανη-Δραγομψά όπου η οικογένειά του ανέμενε τον ερχομό μας. Ο Ηλίας τους είχε προετοιμάσει αφ’ ενός μεν να γνωρίζουν την ώραν της αφίξεώς μας αφ’ ετέρου να προφυλαχθούν διότι τόσον την ημέραν όσον και την νύκτα διήρχετο περίπολος. Επί πλέον είχε προειδοποιήσει την οικογένειάν του όπως προετοιμάσει εκλεκτόν δείπνον δια την υποδοχήν μου.

Όταν εφθάσαμε εις το χωρίον Δραγομψά, μετ’ ολίγον αντικρύσαμε την οικίαν του εξαιρετικού συντρόφου μου Ηλία, η οποία ήτο περιτοιχισμένη με υψηλόν τοίχωμα βαρέων κανονικών πετρών. Αι γυναίκες, ως άλλαι Σουλιώτισσαι, έσωθεν εκράτουν επιφυλακήν μήπως ακούσουν ή ίδουν διερχομένην περίπολον ώστε να μας ειδοποιήσουν.

Εις την θύραν της οικίας μας εδέχθησαν αι γυναίκες με αφάνταστον χαράν. Λόγω του υπερβολικού ψύχους εκείνην την εποχήν είχαν προε-

Πρεβεζάνικα Χρονικά

τοιμάσει μεγάλην φωτιά εκ χονδρών ξύλων και η θέρμανσις ήτο εξαιρετική. Δεν ηδυνάμεθα να πλησιάσωμεν πολύ το λεγόμενον τζάκι παρά καθήσαμε εις το κέντρον του μεγάλου δωματίου. Μας προσέφεραν κονιάκ δια να ζεσταθώμεν και σταφίδα και κατόπιν μαγειρεμένα κοτόπουλα δια να συνέλθωμεν και αναλάβωμεν. Τα πάντα εγένοντο με σχετικήν ταχύτητα ώστε να δυνηθώμεν να κοιμηθώμεν τουλάχιστον δύο ώρας προ της νέας μας αναχωρήσεως. Αι γυναίκες αυταί ήσαν άξιαι θαυμασμού δια την τελείαν επαγρύπνησίν των. Όταν η περίπολος πέρασε μας ειδοποίησαν ώστε εξακολουθούσης της νυκτός ετοιμάσθημεν δια την αναχώρησίν μας. Από το ύψος της οικίας διήλθομεν δια μέσου δασώδους κατά διαστήματα περιοχής.

Δεν λησμονώ ότι διήλθομεν και από ένα τμήμα του κοιμητηρίου του χωριού. Κατόπιν ησύχως και τμηματικώς εξακολουθούσαμε να κατερχόμεθα από το ύψος εκείνο μέχρι του βάθους της οροσειράς όπου διήρχετο ένα ποταμάκι και υπήρχε γεφυράκι δια του οποίου διήλθομεν εις το απέναντι μέρος. Ούτω πατήσαμε Ελληνικήν περιοχίν φυλασσομένην από τμήματα των ανταρτών του Καπετάν-Κολοβού. Ταύτα ευρίσκοντο εν επιφυλακή και μας εδέχθησαν με εξαιρετικήν πατριωτικήν χαράν. Μας οδήγησαν προς την κορυφήν εις ένα εκκλησάκι, όπου παρέμεινε με εκλεκτούς αντάρτες ο ίδιος ο Καπετάν-Κολοβός, δια να τον γνωρίσωμεν, ομιλήσωμεν μετ' αυτού, όπερ και εγένετο.

Όταν εφθάσαμε εις το εκκλησάκι και ειδοποιήθησαν οι εντός παραμένοντες μετά του αρχηγού με ενηγκαλίσθησαν μετά χαράς και πατριωτικού ενθουσιασμού και με συνεχάρησαν. Εντός του εκκλησιδρίου μας προσέφεραν επανειλημμένως κονιάκ Καμπά, σταφίδα εκλεκτήν και μας καθωδήγησαν λεπτομερώς πού πρέπει να βαδίσωμεν δια να φθάσωμεν το βράδυ εις το χωρίον Μπαχσούς το οποίον κατείχετο υπό του τακτικού Ελληνικού στρατού. Εκείθεν την επομένη θα βαδίσωμεν δια να φθάσωμεν και παρουσιασθώμεν εις το Ελληνικόν Επιτελείον μας ίνα ενημερώσω εν λεπτομερεία περί της γενικής Υγειονομικής καταστάσεως εν τω Τουρκικώ στρατώ, την οποίαν εκ της θέσεώς μου παρηκολούθουν επί μήνας.

Κατόπιν της καλής καθοδηγήσεως παρά των Ελλήνων ανταρτών πατριωτών εβαδίσαμεν και προς το εσπέρας εφθάσαμεν εις το χωρίον Μπαχσούς. Είναι γεγονός και αλησμόνητος αλήθεια ότι όταν εφθάσαμεν εις Μπαχσούς ήτο η δευτέρα ημέρα της αναχωρήσεώς μου εξ Ιωαννίνων ήτοι 10 Φεβρουαρίου 1913. Το ψύχος ήτο αφάνταστον, δριμύτατον, ώστε καθ' όλην την διάρκειαν της νυκτός δεν ηδυνήθημεν λόγω και της μη επαρκούς ενδύσεώς μας να κλείσωμεν οφθαλμούς.

Την επομένην 3ην ημέραν αρχίσαμε να κατερχώμεθα προς την πεδιάδα και το εσπέρας εφθάσαμε και παραμείναμε εις το απομακρυσμένον χωρίον Νικολίτσιον.

Την επομένην συμπληρώσαντες την 4ην ημέραν από της αναχωρήσεώς μας εξ Ιωαννίνων εβαδίζαμε γεμάτοι ενθουσιασμό και ιδιαιτέραν χαράν προς την Φιλιππιάδα ίνα παρουσιασθώμεν εις το ένδοξον Επιτελείον μας. Εφθάσαμε περί την μεσημβρίαν ακριβώς και εισελθόντες εις την ιδιαιτέραν αίθουσαν ευρέθημεν ενώπιον της ολομελείας αυτού αποτελουμένης από τους ενδόξους στρατηγούς Μεταξάν, Εξαδάκτυλον, Στρατηγόν, Δούσμανην και υπολοίπους ανωτέρους του Επιτελείου μας.

Ο συνοδοιπόρος μου εκτελών ανά δεκαπενθήμερον ή ενίοτε ανά μήνα την επικίνδυνον συνεργασίαν του μετά του Επιτελείου, διερχόμενος από περιοχάς φυλασσομένας υπό εκθρικών φυλακίων και περιπόλων ημέραν και νύκτα, απέδειξεν ότι ήτο ένας καλός Έλλην πατριώτης αλλά και ένας εξαιρετικός τολμητίας και αποφασιστικός.

Μόλις λοιπόν εισήλθομεν εν τη αιθούση του επιτελείου μας ούτος ανεφώνησεν: "Ίδού, ως σας προείπον, ότι με το δεύτερον δρομολόγιόν μου θα σας φέρω τον φαρμακοποιόν εκ Πρεβέζης κον Χρήστον Καραμουστάκην αφού έχομε καλώς μετ' αυτού διοργανώσει τον τρόπον της απομακρύνσεώς του εκ του Τουρκικού στρατού. Ίδού εκτελέσαμε επιτυχώς με την βοήθειαν του θεού την απόφασίν μας".

Όλοι με εχαιρέτησαν με εγκαρδιότητα και θερμοτάτους συχαρητηρίους επαίνους δια την πατριωτικήν παραδειγματικήν απόφασίν μας, προσφέροντες τέϊον και κονιάκ προς θέρμανσιν και τόνωσίν μας.

Εγώ δε ατενίζων τους διακεκριμένους αυτούς Στρατηγούς του Επιτελείου μας μετά δακρύων και πατριωτικών λόγων εχαιρέτησα ένα ένα στον λέγων ότι είμαι ευτυχής Έλλην, ελεύθερος πλέον εν μέσω του ανωτάτου και τρισενδόξου Επιτελείου μας προς τους οποίους είμαι υποχρεωμένος εξ ιερού καθήκοντος να εκθέσω την όλην κατάστασιν εις τα Νοσοκομεία και εις τα παραρτήματα αυτών από υγειονομικής, θεραπευτικής και διατροφικής απόψεως.

Αφού εξέθεσα τα των μαχών των Κοιμτζάδων και τα της επταμέρου των Πέντε Πηγαδίων, μετά την μετάθεσίν μου εις Ιωάννινα, την εκεί γενικήν κατάστασιν και τέλος την κατάστασιν εις τα πέντε παραρτήματα, ευρισκόμενος ήδη ενώπιον του Επιτελείου ελεύθερος, εξέφρασα την διακαή επιθυμίαν μου να πατήσω την γην της ελευθέρας και ενδόξου γενέτειράς μου πατρίδος Πρεβέζης.

Κατόπιν της ανωτέρω εκθέσεώς μου ενώπιον του Επιτελείου έλαβον

Πρεβεζάνικα Χρονικά

συχαρητήρια παρ' όλων των μελών του Επιτελείου ως και παρά των παρρευρισκομένων αντιπροσώπων του Αθηναϊκού Ελληνικού Τύπου και με διαβεβαίωσαν ότι προθύμως θα με εξυπηρετούσαν δια την ταχείαν επάνοδόν μου από Φιλιππιάδα εις Πρέβεζαν αυθημερόν, όπερ και εγένετο».

Ο Χρήστος Καραμουστάκης είχε πνευματικές και καλλιτεχνικές ανησυχίες. Εκτός της Τουρκικής μιλούσε Γαλλικά, Γερμανικά και Αγγλικά.

Σύντομα το φαρμακείο του μεταφέρθηκε από το Σαϊτάν Παζάρ στην οδό 21ης Οκτωβρίου ακριβώς εκεί που συναντά την οδό Μπιζανίου. Έφερε γύρω-γύρω καταπληκτικές ελαιογραφίες και είχε θαυμάσια πορσελάνινα βάζα και μπωλ για την παρασκευή διαλυμάτων και φαρμάκων.

Στη μικρή κοινωνία της Πρέβεζας εκείνης της εποχής υπήρξε ένας από τους λίγους αποφοίτους Πανεπιστημίου. Η μόρφωσή του και η καλλιέργειά του τον έφεραν στο προσκήνιο της κοινωνικής, πολιτικής, πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής του τόπου χωρίς ποτέ να θεωρησει τον εαυτό του ποιητή, πεζογράφο ή μουσικό. Ήταν ο φαρμακοποιός.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Χρ. Καραμουστάκης εκ Πρεβέζης καταγόμενος μετά τὸ πέρας τῶν ἑγκυκλίων αὐτοῦ σπουδῶν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἐνεγράφη εἰς τὴν ἐκεῖ φαρμακευτικὴν σχολὴν τοῦ Κράτους ἀποφοιτήσας τῷ 1912 μετ' ἐπιτυχοῦς ἐξετάσεως, καθ' ἣν διεκρίθη μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν του. Ἐπαλειθῶν εἰς Πρέβεζαν καὶ ὡν αὐτοδιδμούργημα συνεχοῦς ἐργασίας καὶ κατ' αὐτὰς ἐτι τῆτος τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σπουδὰς, ἤνοιξε φαρμακεῖον τοῦ ὁπίου ὅμως αἱ ἐργασίαι ταχέως διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ ἐκτραγέντος Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 12, ὁπότε ὁ ἔλληφ φαρμακοποιὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς ἐφεδρος ἀξιωματικὸς τοῦς ἐχθροῦς τῆς πατρίδος του. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀνεκτὸν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν τοῦ καλοῦ ἐπισότη-

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

(Από το Πανελλήνιο Λεύκωμα Εθνικής
Εκατονταετηρίδος 1821-1921, τόμος Γ')

Το 1920 πρωτοστάτησε στην ίδρυση του ιστορικού για την πόλη της Πρέβεζας σωματείου της Φιλαρμονικής "Ορφεύς" και μετείχε στο πρώτο διοικητικό συμβούλιο μαζί με τους Καρόμπεη Κων., Ρέντζο Μιχ., Τσαλόγλου, Ζαντίκ και αρχιμουσικό τον Δ. Αρώνη. Το 1925 συμπεριελήφθη στο "Πανελλήνιο Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1821-1921", τόμος Γ' Επιστήμες (δεν γνωρίζω να έχει συμπεριληφθεί άλλος Πρεβεζάνος). Η Φιλαρμονική "Ορφεύς" διελύθη κατά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αυτή την περίοδο ο Χρήστος Καραμουστάκης μετείχε στη δράση της αντιστασιακής οργάνωσης ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ του Στρατηγού Ναπ. Ζέρβα.

Καθήμενοι (Διοικητικόν Συμβούλιον 1922): Καραμουστάκης Χρ., Καρόμπεης Κων., Ρέντζος Μιχ., Τσαλόγλου, Αρώνης (αρχιμουσικός), Ζαντίκ (Εβραίος)

Φωτογραφία του 1922 - Αρχείο Σπ. Σουμαλεύρη

Αργότερα διέφυγε στην Κέρκυρα μαζί με άλλους συμπατριώτες του. Μετά το τέλος της θλιβερής αυτής περιόδου επιστρέψας βρήκε το φαρμακείο του λεηλατημένο. «Μόλις μετά τριετίαν κατώρθωσα όπως αναλάβω ολίγον οικονομικώς», έγραψε.

Διετέλεσε πρόεδρος και ακολούθως επίτιμος πρόεδρος της αντιστασιακής αυτής οργάνωσης για πολλά χρόνια. Το 1946 και το 1950 ήταν υποψήφιος βουλευτής του Εθνικού κόμματος (Ναπ. Ζέρβα).

Όταν η ζωή στην πόλη βρήκε τον παλιό της ρυθμό ενεπνεύσθη την επανίδρυση και αναδιοργάνωση της Φιλαρμονικής την οποία πέτυχε με αρχιμουσικό τον αείμνηστο Τσινιόλη και διετέλεσε πρόεδρός της επί μία δεκαετία. Την 11η Αυγούστου 1956 η Φιλαρμονική της Πρέβεζας μετείχε σε εορταστικές εκδηλώσεις στην Κέρκυρα. «Εις την εορτήν αυτήν του πολιούχου της Κερκύρας Αγίου Σπυρίδωνος», γράφει, «η εμφάνισίς μας με το ομοιόμορφον των καταλεύκων στολών μας, τας οποίας δια πρώτην φοράν ενεδύθημεν, υπήρξεν εντυπωσιακή. Αποβιβασθέντες με απaráμιλλον τάξιν εθεωρήθημεν ως η φιλαρμονική των δοκίμων».

Αργότερα πάλι, στο στάδιο Ιωαννίνων, εμφανίστηκε η Φιλαρμονική με την ευκαιρία κάποιας αθλητικής γιορτής και «ενομίσθη τότε ότι ήτο η Φιλαρμονική Κερκύρας. Δεν εφαντάζοντο ότι επρόκειτο περί της Φιλαρμονικής της Πρεβέζης, ενώ τα Ιωάννινα, παρ' όλας τας προσπάθειάς

Η Φιλαρμονική της Πρέβεζας μπρος από το κτίριο όπου εστεγάζετο (πρώην Συναγωγή, σημερινός ΟΤΕ). Καθήμενοι 1η σειρά από αριστερά: Γ. Κτενάς, Χρ. Καραμουστάκης (πρόεδρος), Τσινιόλης (αρχιμουσικός), Χαβάνης

Ευγενική παραχώρηση από το αρχείο του Αλέξ. Κτενά

των, δεν κατώρθωσαν να ιδρύσουν τοιαύτην. Αυτή ταύτη η ημέρα υπήρξε η αφορμή να συγκροτηθή ο πρώτος αποφασιστικός πυρήν ιδρύσεως της Φιλαρμονικής Ιωαννίνων.

Μετά την αξιοζήλευτον εμφάνισιν της Φιλαρμονικής μας Ιωαννίται με ενηγκαλίσθησαν και με εφίλησαν τονίζοντες "σας είμεθα ευγνώμονες, κύριε Πρόεδρε, δια την καλήν αυτήν και ενεργητικήν δι' ημάς επίσκεψίν σας". Πράγματι εντός ενός έτους ιδρύθη η Φιλαρμονική Ιωαννίνων οπότε τιμής ένεκεν προσεκλήθημεν υπό του Συμβουλίου της να παρευρεθώμεν εις την επέτειον της 21ης Φεβρουαρίου.

Το Συμβούλιον της Φιλαρμονικής Ιωαννίνων μας προσέφερε γεύμα ο δε Πρόεδρος της κατά την προσφώνησίν του ανεφέρθη με θερμούς λόγους εις την ιστορικήν επίσκεψίν μας ήτις υπήρξεν το έναυσμα της συγκροτήσεως της φιλαρμονικής των». Είναι γνωστό ότι τα χρόνια εκείνα καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια για την καλλίτερη μουσική κατάρτιση, προμήθεια μουσικών οργάνων και στολές των μουσικών.

Τότε αποφασίστηκε και επίσκεψη της Φιλαρμονικής της Πρέβεζας στην Κωνσταντινούπολη. «Ηλθον», γράφει, «εις επικοινωνίαν δι' αλληλογραφίας με τους Οθωμανούς συμπατριώτας μας οίτινες είχαν εγκα-

τασταθή εις το Γκεμλίκ ήτοι εις τα στενά της εισόδου προς την Κωνσταντινούπολιν. Μετά χαράς πληροφορήθησαν την απόφασίν μας και μας έστειλαν πίνακα της μικράς φιλαρμονικής των και εμείς της ιδικής μας.

Δυστυχώς η ιστορική αυτή επίσκεψις η οποία θα εγένετο συνοδεία του Δημάρχου μας και άλλων εκλεκτών Πρεβεζάνων δεν επετεύχθη διότι τότε συνέπεσε το ζήτημα της Κύπρου και ωξύνθη».

Το 1965 ο Χρήστος Καραμουστάκης εξέδωσε την ποιητική του συλλογή “Δάφνες και Κρίνα” η οποία περιλαμβάνει 19 ποιήματα και ένα πεζό κείμενο, με πρόλογο του Νικ. Σκιαδαρέση. Από τη συλλογή αυτή επέλεξα 5 χαρακτηριστικά ποιήματα για δημοσίευση στην παρούσα εργασία.

Επίσης επέλεξα το “Εμβατήριον Πρεβέζης”, που μελοποιήθηκε από τον πρώτο μάεστρο της Φιλαρμονικής Δημ. Αρώνη, βρέθηκε στο αρχείο του κ. Σπύρου Ευαγγέλου και διασκευάστηκε από τον ίδιο.

Το 1970 εξέδωσε το “Παλεύοντας δια την Ελευθερίαν” με υπότιτλο: (Μία αυθεντική ιστορία με πραγματικά γεγονότα διαδραματισθέντα την εποχήν κατά την οποίαν το ελληνικόν γένος ηγωνίζετο δια την αποτίναξιν της μακραίωνος δουλείας), το οποίο και αποτέλεσε τη βάση της παρούσας εργασίας.

Ο Χρήστος Καραμουστάκης έζησε μέχρι το 1977 διατηρώντας μια καταπληκτική φυσική και πνευματική δραστηριότητα.

Η Φιλαρμονική της Πρέβεζας στο Στάδιο

Αρχείο Σπ. Σουμαλεύρη

**Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΚΟΜΤΖΑΔΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ ΠΗΓΑΔΙΩΝ**

Στις ψηλές κορυφές των Κομτζάδων
και των γύρω αγρίων βουνών
πρωϊνή εφυσούσεν η αύρα
με γλυκύν καθαρόν Ουρανό

Πλην της φύσεως την ηρεμίαν
διακόπτει εξαίφνης βαρύς
του πολέμου ο ήχος κι' ο κρότος
και βροχή των σφαιρών συνεχής.

Είμαι Έλλην κι' ακούω να πέφτουν
των Ελλήνων τα όπλα βροχή:
Του Δαγκλή ορεινά Πυροβόλα
πανταχού, πανταχού υπεροχή.

Η καρδιά μου αρχίζει να πάλλη
και στο αίμα μου ανάβει φωτιά·
μου φλογίζει τα στήθη και κράζω
– Ζήτω, ζήτω γλυκειά Λευθεριά.

Πόσον θάμβωμα νοιώθει ο καθένας
στην αντάρα και μέσ' τη βοή
μα και πόσο γοργά γίνετ' ένα
με τη νέα σκληρή μουσική.

Και προπάντων ο Έλλην εκείνος
π' αγωνίζεται για Λευθεριά
διπλήν δύναμιν, τόλμην και σθένος
αποκτάει από κάπου βαθεία.

Τούτ' η δύναμη βγαίνει απ' τα χρόνια
τα παλιά των ενδόξων νικών
θερμοπύλες, Ψαρά, Μεσολόγγι
ξανασούν – Σαλαμής, Μαραθών.

Μέρες τρεις διαρκώς πολεμούνε
των Ελλήνων τα νέα παιδιά
στους Κομτζάδες στους βράχους τριγύρω
στα περήφανα εκείνα βουνά.

Κι' αφού φύγαν και πάλι γυρίσαν
οι εχθροί και δευτέραν φοράν
μες τα Πέντε Πηγάδια ευρήκαν
μια διπλήν δι' αυτούς συμφοράν.

Επτά μέρες περάσαν και αρχίζει
πάλι ως πέρα να πέφτη βροχή
το ντουφέκι ξανά να σφυρίζη
να σκορπά στους εχθρούς τη θανά.

Τρομαγμένοι απ' τις ράχες αρχίζουν
να σκορπούν – τρισαλί τι κακό!
Και πού στάθηκαν, λέτε, οι αγάδες;
Στο μικρό μακρυνό Κουτσελιό!

Ζήτω, ζήτω λιοντόκαρδοι νέοι
των Ελλήνων γενναία παιδιά.
Ότι είσαστε απόγονοι εκείνων
τ' απεδείξατε αυτήν τη φορά.

Σεις της Κρήτης λεβέντες, ξεφτέρια
της Ηπείρου, Νησιών σταυραετοί,
μα και σεις αδελφοί Μακεδόνες
όλοι πλέον τραβάτε μαζύ.

Ζήτω, ζήτω μητέρα Ελλάς μας,
για τη νίκη σου αυτή την τρανή
και συγχαίρουν ακόμη κι' εκείνοι
που μεγάλους τους κράζει όλη η γη.

Ζήτω, ζήτω φιλτάτη Πατρίδα
πάει, συντρίφτηκε ο μαύρος ζυγός
Γαλανόλευκη τώρα ανεμίζει
και σε σκέπει παντού ο Σταυρός.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Προ της κηρύξεως του ελληνο-τουρκικού πολέμου του 1912 στρατολογήθεις εν Πρεβέζη υπό των Τούρκων ο ποιητής και ως φαρμακοποιός διορισθείς εις το Τάγμα των Φιλιατών, παρευρέθη εις απάσας τας σφοδράς προ της πτώσεως του Μπιζανίου μάχας. Αλλά την 9ην Φεβρουαρίου διαφυγών την Τουρκικήν γραμμήν και παρουσιασθείς εις το υπό τον Μεταξάν, Δούσμανην, Στρατηγόν και Εξαδάκτυλον Ελληνικόν Επιτελείον, ανέπτυξε την όλην κατάστασιν, ακολουθήσας εν συνεχεία το Ελληνικόν στράτευμα και υπηρετήσας κανονικώς εις αυτό. Εκ της πολεμικής του εκείνης περιπετείας ενεπνεύσθη το ανωτέρω θούριον.

ΑΘΑΝΑΤΟΙ ΝΕΚΡΟΙ

Στης δόξης το μεγάλο σας Παλάτι
και στου βωμού σας την αθάνατη πηγή
ερχόμαστε μπροστά σας για να πούμε
σε σας ανήκει ο στολισμός, η δόξα, η τιμή.

Σε σας τα δάφνινα στεφάνια
συρτιές, λουλούδια, μουσική
σε σας των ντουφεκιών ο κρότος
που ξανανιώνουσε το παν, το αίμα, την ψυχή.

Στο πέρασμά σας, στη λάμψη της ψυχής σας
και στη γοργή σας ατσάλινη ορμή
ερχόμαστε να δώσουμε το φόρο
και την υπόσχεση σας φέρομε μαζί.

Πως σαν εσάς αν τύχη μιά ημέρα
για της γλυκειάς Πατρίδος την τιμή
σφιχτά θ' αγκαλιαστούμε τη Σημαία
και θα πετάξωμε να φθάσωμε μαζί.

Μ' εσάς που η ηρωική ζωή σας
εχάρισε σε μας τη λευθεριά
κι' η γαλανή Σημαία κυματίζει
περήφανα πελάγη και στεργιά.

Στη σημερινή Μεγάλη μας Ημέρα
τετιμημένοι Αθάνατοι Νεκροί
Δεν είσθε σεις ποτέ οι πεθαμένοι.
Όχι, είσθε για μας αιώνια ζωντανοί.

Το ανωτέρω απηγγέλθη από τον ποιητήν την 21ην Οκτωβρίου 1962 στην Νικόπολιν προ του πεδίου των πεσόντων δια την απελευθέρωσιν της Πρεβέζης κατά τον πόλεμον του 1912-13.

Ο Χρήστος Καραμουστάκης στο φαρμακείο του

Αρχείο Σπ. Σουμαλεύρη

Ο ΧΡΟΝΟΣ

Ω χρόνε, που με μίαν αχλύ καλύπτεις κάθε πόνο
και στην ψυχή παρηγοριά δίνεις με μίαν ελπίδα,
συ που καινούργιον χάριτες στα αισθήματά μου τόνον
μέσ' στο γοργό σου πέρασμα – του ήλιου μίαν ακτίδα.

Συ που σκορπάς και σταματάς με μιά κρυφή μαγεία
του κόσμου κάθε συμφορά, τη λύπη, το χαμό,
που ξετυλίγεις διαρκώς τη λήθη την αγία
κι' από την πρόσκαιρη ζωή πετάς στον ουρανό.

Για πες μου, είσαι ειλικρινής, μ' αυτό που μας χαρίζεις
και την ψυχή μας συγκρατείς, απλώνεις και δροσίζεις
ή μας γελάς αδιάκοπα μ' αυτό σου το παιγνίδι
και σαν μωρά μας ξεγελάς μ' ένα φτηνό στολίδι;

μας δίνεις ως εγγύησι μόνον μια λέξι: «Πείρα»
κι' αφήνεις να περνά γοργά του καθενός η μοίρα
κι' έτσι μας παίρνεις τη ζωή, γλυκειά ή πικραμένη
σαν ένα ρεύμα ποταμού, σαν κύμα που διαβαίνει.

Μα τι κι' αν δίνης στη ζωή, την πείρα τη μεγάλη
αντί ζωή να μας τραβάς ως τόκον σου μίαν άλλη;
Ζητούμε λύσι πίο σωστή, ως δώρον τ' ουρανού
– ω ναι την ειλικρίνειαν ψυχής, καρδιάς και νου.

Βγαλμένη μέσ' απ' το τρανό παλάτι της αλήθειας
σκορπάς στον κόσμο τη χαρά, τη διαρκή γαλήνη.
Σύμβολο μιας αγνότητας απ' την καρδιά ζητούμε.
Ω χρόνε, στάσου, ιδού το παν. ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ.

Αυτά είν' τα μόνα, τα τρανά δώρα της ευτυχίας
που βγαίνουν από την καρδιά και όχι από την πείρα.
Μοιάζουν αυτά πραγματικά λουλούδια αρμονίας
και όχι συμπέρασμα ζωής ανώφελης και στείρας.

Κι' όμως ο χρόνος δεν σταματά,
και η πείρα μόνη δεν γεννιέται.
Κείνος θα τρέχει πάντα πίο μπροστά
κι' ο κόσμος πάντα θα γελιέται.

ΣΤΗΝ ΠΡΕΒΕΖΑ

Σε σε την γενέτειρα και όμορφη νύμφη
λαμπρά στολισμένη με κάθε λουλούδι
σε σε που δροσίζει το κατάσπρο κύμα
και του Ιονίου καθάρια πνοή.

Δέξου φιλτάτη γλυκειά μου πατρίδα
αντί στεφάνι μικρό τραγούδι
που σου προσφέρει ευγνωμονούσα
η ασθενής μου αυτή φωνή.

Από μακράν κανείς σαν βλέπει
την πρώτη όψη σου τη μαγική
λες πως ταιριάζεις με μια ωραία
μια ξακουσμένη και θρυλική.

Εκείνη μέσα κλείει τον Πόντο
τη Μαύρη θάλασσα “Ωκεανό”
σου αντ’ εκείνης κλείεις ομοίως
τον γαληνιαίον “Αμβρακικόν”.

Τα φρούριά σου άσπρα πελώρια
μέσα στην θάλασσα τη μελανή
λες πως παλαίουν μ’ αυτό το κύμα
μια πάλη αδιάκοπη, παντοτεινή.

Λαμπρός εκτείνεται περίξ τριγύρω
και καταπράσινος ο ελαιών
προσδίδει θέα, προσδίδει χάρη
στον ατενίζοντα οφθαλμόν.

Να μετ’ ολίγον και το στενό σου
προβάλλει ήρεμα, σιωπηλά
τα Παλιοσάραγα – Πλευρά Ακτίου
κι’ αυτά τα νέα σου θερμά λουτρά.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Έχεις τοπεία που τα θαυμάζουν
γιατί είναι όλα σου φυσικά
ως το “Ψαθάκι” και η “Βρυσούλα”
και τόσα άλλα πιά μαγικά.

Πλην, ω γλυκειά μου χρυσή Πατρίδα
δεν θ’ αποκρύψω που στην καρδιά
κρύβω ένα πόθο για σε φιλτάτη
να ίδω κάτι πιά ταιριαστά.

Κι’ ευγνώμων πόσον θα είναι πας τις
σε εκείνον όστις πραγματικά
χαλιβδωμένος θ’ ανοίξη δρόμο
για λίγα έργα σου τεχνικά.

Και ένα σύμπλεγμα ωσάν Στεφάνι
φύσι και τέχνη αρμονικά
θα μοιάζης τότε χρυσή Πατρίδα
του Ιονίου Περιστερά.

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΣΤΙΧΟΙ Χ. ΚΑΡΑΜΟΥΣΤΑΚΗΣ ΕΜΒΑΤΗΡΙΟΝ Η ΠΡΕΒΕΖΑ

ΜΟΥΣΙΚΗ Δ. ΑΡΣΗΝΗ
ΕΝΑΡ. Ξ. ΔΙΑΣ. Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

παρ πα πα ρα πα ρα παρ . . . παρ παρ παρ
παρ παρ παρ . . . παρ . . .
ε μπρός παι διά βγή
μπρός παι διά βγή

βγή
κει ή έ λευ θε ρια μας
πηη ή έ λ η γι κή ψυ
γη έ κει ή έ βή γη έ κει που πρώ τ'έ κει μας
δο φαέ κει βή δο φαέ κει ο που ά γρυ πηη ψυ

ο δη γει και μας κα λει και τω ρα ο λοίε λευ θε ροι τρα νοι μι κροι ε
χη πο θεί και καρ τε ρει ετε φα νι στή μι κό πο λι για να βή σή πε

πα πα

τά τε ναί δῃ τε τους τὰ φους ἀν θη ρους - και
 ω νια θαῖ με νη για μᾶστα γτο τι γὰ - ῆ

πα λιν μέ δά φνες στο λι στε τους νε κρους - λι
 μνη μη εὐ γω μων στ'ὰ θαῖ να τα κορ

Τζιό

μιά - Αὐ τοι τὴν πρέ βε σα μᾶς τὴν ε δο φα βαν πο λυ - μίε

Πρεβζάνικα Χρονικά

χα ρι σαν εις ο λους της ηφυ τε ριας τη γλυ κεια μας πνο η - και τω ρα

ο λοι - μεν γα θη μας ε να στε φα νο χρυ σο - θε να

ω - γιο ε κει φο ρο τιμης ευ γε γι κο -

Fine